

Herczog László,
a Pénzügykutató Zrt. munkatársa, korábbi szociális és munkaügyi miniszter

E-mail: herczog.laszlo@t-online.hu

MUNKA VÍRUS ALATT S UTÁN¹

Mit kezdjünk egy olyan válsággal, amelynek az oka kívül esik a gazdaságon? A járványok megelőzése, kezelése az orvosok, biológusok szakterülete, ráadásul most olyan vírussal kell megküzdeni, amelyet nem ismerünk. Nincs a fiókból elővehető recept, a terápiát a vírus pusztítása közben kell megtalálni. A gazdasági következmények azonban hasonlatosak a korábbi válságokhoz: a termelés és a szolgáltatások kibocsátása drámaian visszaesik, számos cég bezár vagy éppen csődbe jut, jelentős lesz a munkanélküliség. A mostani válság legfeljebb annyiban különbözik, hogy elsősorban a lakossági szolgáltatásokat érinti, főleg azokat a területeket, ahol a tevékenység jellegéből adódóan sok ember tartózkodik viszonylag szűk helyen. Ilyen a turizmus, a vendéglátás, a légi közlekedés, e körbe sorolhatók a kulturális és sportrendezvények is. De olyan tovaggyűrűző hatásokról is beszélhetünk, hogy kevesebb ruhát vásárolunk, ha nincs hova felvenni, és kevesebb autót, ha nincs hova menni. Sajátossága ennek a válságnak az is, hogy olyan cégek, vállalkozások kerülnek hirtelen lehetetlen helyzetbe, azaz veszítik el a termékeik, szolgáltatásuk iránt a keresletet, amelyek működésével korábban semmi baj nem volt. Ebből az a következtetés is levonható, hogy ha majd elmúlik a járvány, minden mehet tovább: mindenki ott folytathatja, ahol abbahagyta.

Igaz ez a feltételezés? A kérdés megválaszolásához először azt kell megvizsgálnunk, milyen állapotban találjuk majd a gazdaságot a pandémia megszűnte után. Csak akkor folytatódhat minden ugyanúgy, ha minden és mindenki olyan állapotban van, mint a járvány kitörése előtt. Ez azonban már nem áll fenn. Erre az esetre is igaz Hérakleitosz mondása: nem léphetsz kétszer ugyanabba a folyóba. Megváltozik a jövedelmi helyzet, átalakulhatnak az értékesítési láncok, sőt a szokásaink, a kihívásokhoz való viszonyulásunk is megváltozhat.

A következőkben a munkavállalók, illetve a munkavégzési folyamat szempontjából vizsgálom, milyen változások következtek be a válság alatt, illetve mi várható a válság után.

¹ <https://doi.org/10.47630/KULG.2021.65.1-2.49>

Válság alatt

A modern piacgazdaságok számolnak azzal, hogy a munkavállalók esetenként rövidebb-hosszabb ideig elvesztik az állásukat és jövedelem nélkül maradnak. Ezért – általában biztosítási alapon – segélyben részesítik őket. Ezzel az eszközzel a pandémia következményeként is szinte valamennyi fejlett piacgazdaság élt, még az *ingyenpénz* osztogatásával egyáltalán nem jellemezhető USA is.

A segélyezésnek legalább három célja fogalmazható meg:

- mozgásban tartani a gazdaságot a drámain visszaesett kereslet élénkítésével;
- megakadályozni a jövedelem nélkül maradtak anyagi ellehetetlenülését, az ő elemi életfeltételeiket finanszírozni;
- megelőzni az elbocsátásokat, azaz együtt tartani a cégek munkavállalóit.

E célok érdekében az egyes államok egyfelől közvetlen támogatásban részesítették azokat, akik elveszítik a munkájukat, jövedelmüket, illetve azokat a vállalkozásokat, amelyek hajlandók voltak alkalmazottaikat – akár részmunkaidőben is – megtartani (*Kurzarbeit*). Sajnos, a magyar kormány csak az utóbbi eszközzel élt, azzal is igen szerény mértékben. A munkájukat elvesztők közvetlen támogatását a „munkaalapú társadalom” hamis jelszavával elvetette. Tette ezt annak ellenére, hogy az álláskeresői támogatásnak nevezett, tartalmilag munkanélküli-segély Európában egyedülálló módon csupán három hónapig vehető igénybe – miközben a nyilvántartott álláskereső átlagos regisztrációs ideje évtizedek óta egy–másfél év (2020 decemberében 378 nap volt).

Érthető ezért, hogy számos párt, szakszervezet és szakértő sürgette és sürgeti ma is, hogy az álláskeresői támogatás folyósítási idejét kilenc hónapra emeljék fel. Ettől azonban a kormány mereven elzárkózik. Többen (például *Surányi György*) azt javasolták, hogy akik elveszítik az állásukat, kapjanak közvetlen támogatást. Én magam először 2020 márciusában,² majd októberben³ próbáltam egy szerény kompromisszumos javaslatot megfogalmazni, persze minden visszhang nélkül. Ez eltekintett attól a reménytelen vállalkozástól, hogy megváltoztassa a támogatási rendszert. Elkerülte azt, a kormányzat szempontjából kellemetlen körülményt is, hogy ha kilenc hónapra felemelik az álláskeresői támogatás folyósítási idejét, akkor a veszélyhelyzet elmúltával vissza kelljen állítani három hónapra.

² Herczog László: Van itt pár javaslat, mi segíthetne a járvány miatt kilátástalan helyzetbe került embereken. *HVG360*, 2020. március 26.

³ Herczog László: Javaslat a munkajövedelmüket elvesztett és munkát vállalni nem tudók átmeneti támogatására. *Munkaügyi Szemle*, 2020. október

A javaslatom tehát annyiban *NER-kompatibilis* volt, hogy nem segélyre, hanem átmeneti támogatásra vonatkozott. Utóbbi olyan önálló, elkülönült konstrukció, amelyik a járványveszély elmúltával automatikusan megszűnik, és amelynek összege megegyezik az álláskeresői támogatás – amúgy igen szerény – összegével.

Mivel még nem jutottunk túl a krízisen, nem árt összefoglalni a javasolt átmeneti támogatás jellemzőit.

Átmeneti támogatásban részesülhetne mindenki, akinek egyfelől

- valamilyen szerződés alapján rendszeres munkajövedelme volt;
- a szerződés nem szűnt meg, csak munkavégzés hiányában nincs munkajövedelme, vagyis a járvány elmúltával a tevékenység folytatásával számolnak;
- állásidő jogcímen nem kap alapsbért.

Másfelől kimerítette az álláskeresői támogatás három hónapos idejét.

Gyakorlatilag tehát az a személy részesülne átmeneti támogatásban,

- aki azért veszítette el a munkajövedelmét, mert a vállalkozás, szolgáltatás folytatását kormányrendelet tiltotta meg;
- nem munkajogi törvény alapján (például a Polgári Törvénykönyv szerinti megbízási szerződés alapján vagy kisvállalkozás tulajdonosaként, ügyvezetőjeként) végzett munkája megszűnt;
- három hónapot követően megszűnt az álláskeresői támogatása, és nem talált új munkahelyet;
- a járvány miatt nincs módja munkavégzésre, például azért, mert a kisgyermekével otthon kell lennie;
- idős hozzátartozót kell gondoznia, és el akarja kerülni, hogy megfertőzze;
- olyan munkahelyen, olyan munkakörben dolgozik, ahol távmunkára nincs lehetőség, viszont fokozott veszélynek van kitéve, hogy fertőzés éri.

Az átmeneti támogatást a rendkívüli jogrend, a veszélyhelyzet megszűnéséig kellene fizetni, illetve legfeljebb két hónappal meghosszabbítható, amennyiben a tevékenység folytatása még nem lehetséges, de van esély az újakezdésre. Az átmeneti támogatás összege a szerződés alapján járó díjazás 60 százaléka, de maximum a minimálbér.

Az 1. táblázat azt illusztrálja, mennyire szükség lett volna erre a kiegészítő támogatásra.

Adatok az álláskeresőkről

2020 egyes hónapjai	Álláskeresők száma (fő)	Álláskeresők az előző év azonos hónapja százalékában	Álláskeresők a gazdaságilag aktív népesség százalékában	Ellátás nélküli álláskeresők (fő)	Ellátás nélküliek az álláskeresők százalékában
I.	249 866	98,3	5,4	114 868	46,0
II.	264 000	99,4	5,7	123 448	46,8
III.	281 273	100,9	6,0	130 087	46,2
IV.	330 734	126,5	7,1	152 302	46,0
V.	363 268	143,4	7,8	159 003	43,8
VI.	376 290	151,6	8,1	175 669	46,7
VII.	365 755	147,6	7,8	190 982	52,2
VIII.	344 713	140,6	7,4	185 254	53,7
IX.	323 408	132,9	6,9	169 500	52,4
X.	306 146	127,9	6,6	156 870	51,2
XI.	296 507	124,0	6,3	148 771	50,2
XII.	290 694	123,8	6,2	140 793	48,4

Forrás: Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat.

Miután lejárt a felmondási idő, illetve az álláskeresői támogatás három hónapos folyósítása, júniusban, majd júliusban hirtelen megugrott az ellátás nélkül maradt munkanélküliek száma és aránya. Bár az augusztusi csúcs óta az adatok folyamatos csökkenést mutatnak, a regisztrált munkanélküliek decemberi száma így is több mint 40 ezer fővel, az ellátás nélkül maradt munkanélküliek aránya 2,4 százalékponttal magasabb volt, mint amit a januári számok mutatnak.

A foglalkoztatás alakulását a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján is vizsgálhatjuk. A 2. táblázatban a foglalkoztatás, ezen belül a teljes és a részmunkaidőben dolgozók számának és arányának az alakulását tekinthetjük meg.

A foglalkoztatás alakulása

2019. I.– 2020. IV. negyedév	Foglalkoztatottak száma (ezer fő)	Teljes munkaidőben (ezer fő)	Teljes munkaidősök a foglalkoztatottak százalékában	Részmunkaidőben (ezer fő)	Részmunkaidősök a foglalkoztatottak százalékában
2019. I.	4497,1	4269,4	94,9	227,7	5,1
2019. II.	4510,9	4275,0	94,8	235,9	5,2
2019. III.	4521,0	4280,0	94,7	241,0	5,3
2019. IV.	4519,6	4290,5	94,9	229,1	5,1
2020. I.	4465,8	4222,5	94,6	243,2	5,4
2020. II.	4408,2	4123,8	93,5	284,4	6,5
2020. III.	4485,5	4236,3	94,4	249,2	5,6
2020. IV.	4482,3	4250,9	94,8	231,4	5,2

Forrás: KSH

Láthatóan megnövekedett a részmunkaidőben foglalkoztatottak száma s aránya, akiknek a keresete ezzel nyilvánvalóan csökkent. Ráadásul joggal feltételezhetően az is következik ebből, hogy a nemzetgazdasági szintű átlagkeresetek KSH által közölt mértéke meghaladja a valós átlagkeresetet, hiszen csak a teljes munkaidősök keresetét mutatja, továbbá a statisztikában nem szerepelnek az öt főnél kevesebb munkavállalót foglalkoztató kisvállalkozások, ahol minden bizonnyal jelentős a munkájukat részben vagy egészében elvesztők száma. Megalapozottan kijelenthető tehát, hogy sok munkavállaló és vállalkozó jövedelme, illetve megtakarítása csökkent (már akinek volt megtakarítása). Nem meglepő ezért, hogy a regisztrált álláskeresők közül 2020 decemberében 71 589 fő részesült szociális támogatásban, 10 040 fővel (16 százalékkal) több mint 2019 decemberében.

Valószínűsíthető – s ezt a foglalkoztatás növekvő adatai is mutatják –, hogy a munkájukat elvesztők az első sokk után igyekeztek valamilyen munkalehetőséget találni, és egy részük talált is. Feltűnően megnövekedett például az ételt biciklivel, motorral lakásra szállítók száma. Ezzel elérkeztünk a következő nagy kérdéshez: a járvány megszűnése után hogyan alakul a foglalkoztatás nagysága és szerkezete? Másképpen fogalmazva: ott folytatjuk, ahol abbahagytuk, vagy tartós nyomot hagy a járvány az életünkben?

Az elemzők többsége egyetért abban, hogy a válság elmúltával nem várható gyors visszapattanás, a gazdaság állapotának helyreállításához hosszabb idő szükséges. Erre utal sok más mellett az is, hogy nem mindenhol sikerült a munkavállalói kollektívát egyben tartani, pedig az összeszokott, egymást jól ismerő munkavállalók növelik egy cég piaci értékét. Azzal számolhatunk, hogy a fő trendek – például a klímaváltozás elleni védelem, egyáltalán a környezetvédelem fontossága, a digitalizáció gyors terjedése, vagy az, hogy a tudásra, azaz az oktatás prioritására épülő gazdaságok versenyképesebbek lesznek – nem változnak. Módosulásokra viszont fel kell készülnünk.

Egyelőre nem tudjuk, hogy a járványok mennyire maradnak az életünk részei. A Covid-19, beleértve mutánsait is, nagy valószínűséggel az oltások segítségével kiiktatható, azonban új vírusok bármikor feltűnhetnek – akár pusztítóbbak is. Kultúránk része, hogy szeretünk találkozni embertársainkkal, szükségünk van társakra, barátokra, szeretünk olyan kulturális rendezvényeken (mozi, színház, koncert stb.) részt venni, ahol sokan vannak együtt zárt térben. Szeretünk idegen országokat, városokat, tájakat megismerni, vagy csak egyszerűen olyan helyekre utazni, ahol kikapcsolódhatunk. Vajon változtatunk-e a szokásainkon, kedvteléseinken, vagy minden folytatódik tovább, mintha mi sem történt volna?

Amikor leszereltem a katonaságtól, elhatároztam, hogy igyekszem rendet tartani magam körül. Elhatározásom egyetlen napig élt, aztán mintha mi sem történt volna. Gyermekekoromban egy magára valamit is adó gyerek (10 év felett) fel nem vette volna a hátitáskát, hiába minden szülői próbálkozás, mondván, ilyet csak a dedósok viselnek. Ma mindenki hátizsákkal közlekedik, aktatáskát alig látni. A roller is csak a kisgyerekek játéka volt. Ma felnőttek elterjedt közlekedési eszköze.

A válság a munkavégzés szempontjából két területen hozott jelentős változásokat:

- előtérbe került az otthoni munkavégzés (home office), már ahol meg lehetett oldani;
- visszaszorultak vagy szinte megszűntek azok a tevékenységek, amelyeknél az emberek túl közel kerülnek egymáshoz.

Ad 1. A csoportban végzett munkavégzés hagyományos helyszíne egy erre a célra létrehozott épület (gyár, üzem, hivatal, iroda, terem stb.). Fenntartása, berendezése költségekkel jár. Ugyancsak költséges a munkahely elérése. A hatékonyság érvényesülésében kiemelt szerepe van a munkatársak közötti együttműködésnek; szintén

pozitív tényező az együttlét, az emberi kapcsolatok kialakulása (még ha ez időnként inkább csak bosszúságra ad is okot). A vezetők is szeretik, ha ellenőrizni tudják a beosztottjaikat.

Az otthon végzett munka ellenben gyökeres változást jelent: egyedül dolgozunk, annak minden előnyével és hátrányával. *Előny*, hogy magunk oszthatjuk be a munkára fordított időt: ha tetszik, este, a gyerek lefektetése után, 20 órától éjfélig dolgozunk – vagyis családbarát munkaformáról van szó. Nem kell közlekedni, ruhára is kevesebbet kell költeni. Több lesz a szabadidő, nő az egyén autonómiája, szabadsága. A multinacionális, illetve a több telephelyes munkahelyeken a megbeszélések interneten is megtarthatók; nincs szükség közlekedésre (főleg repülőgépre, szállodára). *Hátrány* ugyanakkor, hogy megszűnnek a személyes kapcsolatok, találkozások, noha a kommunikáció megfelelő eszközök birtokában az interneten keresztül – akár nagy létszámban – megvalósítható. A társaság hiánya, az egyedüllét mégis rosszkedvet, esetleg depressziós tüneteket okozhat. A vezetőket is idegesítheti, hogy nem kontrollálhatják közvetlenül a munkafolyamatokat. Arról se feledkezzünk meg, hogy ez a változás máshol munkahelyeket veszélyeztet: mi lesz az irodaházakkal, épületekkel? Nyilván kevésbé lesz szükség ilyen beruházásokra, illetve az irodák üzemeltetése is szerényebb létszámú munkaerőt igényel. Kevesebben dolgoznak majd a közlekedésben (bár a csúcsgalagló enyhülésének örülhetünk) és a ruházati iparban.

A home office a munkajogot is átírja. A munkaidő hagyományos fogalma (ettől eddig tart) kevésbé értelmezhető, miközben a törvényes munkaidő betartása továbbra is elvárható. Célszerűbbnek látszik a feladatokhoz határidőt kötni, de a munka jellegéből adódóan a munkavállalónak meghatározott időben rendelkezésre kell állnia (például egy informatikus távsegítség formájában oldja meg a számítástechnikai problémákat). Ezért az is szabályozandó, hogy mikor kell a home office-ban dolgozó munkavállalónak a főnöke, illetve kollégái számára elérhetőnek lennie. A válasz nyilván nem lehet az: bármikor. További bonyodalmat, egyúttal konfliktust okozhat, hogy például egy ötnapos határidőre kiadott feladat negyven óra alatt valóban elvégezhető-e? Az otthoni munkavégzés többletköltségekkel is jár: számítógépet, munkaeszközöket használunk, fogy az áram, jobban amortizálódik a lakás. Ezért is vetődött fel, hogy a munkáltató vállaljon magára normatív költségtérítést. Speciális megoldásokat kíván az üzleti titkok, illetve a munkavállaló munkavégzéséhez nem kapcsolódó tevékenységeinek (például magánleveleinek, internetezési szokásainak) a védelme is. Megválaszolandó, mi a következménye egy otthoni balesetnek: munkahelyinek tekintendő-e vagy sem?

Ha szabad tippelni, arra számítok, hogy az otthoni munkavégzés gyakoribb lesz, mint a krízis előtt.

Ad 2. A *turizmus* elvileg újjáéledhet, ehhez adottak a kapacitások. A kialakult bizonytalanság, vagy inkább félelem azonban azzal járhat, hogy mérséklődik a hajlandóság a külföldi utazásra, ha nem szűnik is meg teljesen. (Ma már szinte minden nevezetesség – város, múzeum – megtekinthető az interneten. Erre nyilván sokan rávágják – nem alaptalanul –, hogy ez nem az igazi. Mindenesetre már a járvány kezdetén megjelentek olyan írások, amelyek elsősorban a turistákat, az utazgatást tették felelőssé a járvány elterjedésért.) Mindez munkahelyek megszűnéséhez, kihasználatlan kapacitásokhoz és elbocsátásokhoz vezethet.

A *vendéglátásban* – miután a helyszínen való fogyasztás tilos – azzal próbálkoznak, hogy az elkészített ételt el lehet vinni, illetve házhoz szállítják. Az átállás viszonylag gyorsan sikerült. A forgalom azonban szemmel láthatóan visszaesett, nyilván felszolgálók, mosogatók maradtak munka nélkül, miközben az utcákon lépten nyomon-futárokba botlunk. Azzal számolni lehet, hogy a napi, heti bevásárlásoknál és az ebéd, vacsora elfogyasztásánál elterjed a házhoz szállítás gyakorlata.

A *kulturális és sportrendezvényeket* sokkolta a járvány. A színházak, hangversenytermek, stadionok bezártak, majd az első ijedség elmúltával ismét megtartották az előadásokat, meccseket, de nézők nélkül. Csak televízión, interneten keresztül lehettünk részesei a produkcióknak. A sportrendezvények közvetítése nem újdonság. A színházi előadások, koncertek napi gyakoriságú élő közvetítése azonban olyan új fejlemény, aminek következményeit, a szolgáltatás népszerűségét még nem láthatjuk. Aki járt már színházban, koncerten vagy focimeccsen, egyöntetűen azt vallják, a helyszínen más az élmény. Nézők híján óriási anyagi veszteség érte ezeket az intézményeket, klubokat; bár egyre többen próbálkoznak fizetős közvetítéssel, ez nem tűnik fenntarthatónak. Pedig komoly kulturális hozadéka lehet, hogy így olcsóbb: egy négytagú család esetleg nem engedhet meg magának négy jegyet, így viszont egy jeggyel mindenki megnézheti az előadást. Nem beszélve arról, hogy egyetlen előadást elvileg lényegesen több néző láthat egyszerre, mint a színházban. Egy biztos: itt is álláshelyek kerültek veszélybe, miközben az informatika, az elektronikus eszközök gyártása, az e-kereskedelem munkaerőigénye látványosan növekszik.

A járvány okozta változások érzékenyen érintették a munkaerőpiacot: rendkívül gyorsan kellett alkalmazkodni egy eddig még nem látott helyzethez. Munkahelyek szűntek meg vagy szünetelnek, esetleg töredékkapacitással üzemelnek. Megugrott a munkanélküliség, sokan teljes munkaidősből részmunkaidős foglalkoztatottá váltak. A válságban leginkább érintett területeken a jövedelmek is csökkentek. Úgy tűnik,

a kínálkozó (legális, féllegális, illegális) munkaerőpiaci réseket sokan kihasználták. A makroadatok nem mutatnak súlyos visszaesést, a mélyebb rétegeket is kimutató számok, a munkaerőpiac strukturális feszültségei azonban nem sok jóval kecsegtetnek. Várhatóan növekszik az egészségüggyel és az elektronikával kapcsolatos tevékenységek szerepe, az itt foglalkoztatottak száma. Ugyanakkor azokon a területeken bizonytalan a helyzet, ahol a tevékenység jellegéből adódóan sok ember tartózkodik egyidejűleg viszonylag szűk helyen. A járvány pozitív következménye ugyanakkor, hogy nőtt az egészségügy presztízse, mindennapos gyakorlattá vált az elektronikus receptfelírás, terjedőben a home office.

Az előnyök és hátrányok bonyolult hálózatának mérlegelésekor szembe kell néznünk azzal a – pandémiától függetlenül – bekövetkező változással, hogy a jövőben még inkább hagyományos munkahelyek tömege fog megszűnni, miközben ma még elképzelhetetlen új munkahelyek jönnek létre. Ez ellen reménytelen küzdeni, tehát felesleges is. Inkább olyan oktatási, képzési, átképzési rendszereket kell létrehozni, amelyek segítségével az emberek képesek rugalmasan alkalmazkodni a folyamatosan változó körülményekhez, új kihívásokhoz.